

УДК 657

Семчук І.В.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки
підприємств і корпорацій**Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Мазур В.Г.

*викладач кафедри економіки підприємств і корпорацій
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ НА ЕТАПІ ПЕРВИННОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ ЗВІТНОСТІ

PECULIARITIES OF MERGERS ON THE STAGE OF PRIMARY CONSOLIDATION OF STATEMENTS

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито особливості здійснення процесу об'єднання підприємств. На основі аналізу теоретичних розробок і практичного досвіду запропоновано модель процесу формування консолідованої фінансової звітності, в якій виділено етап первинної консолідації звітності, що здійснюється в процесі об'єднання підприємств за методом придбання. Розробка даної моделі сприяє удосконаленню процесів підготовки і складання консолідованої фінансової звітності та дає змогу забезпечити адекватною інформацією управлінський апарат групи підприємств для прийняття зважених рішень.

Ключові слова: об'єднання підприємств, група підприємств, материнське (холдингове) підприємство, дочірнє підприємство, консолідація звітності, консолідована фінансова звітність, метод обліку придбання, контроль.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты особенности осуществления процесса объединения предприятий. На основе анализа теоретических разработок и практического опыта предложена модель процесса формирования консолидированной финансовой отчетности, в которой выделен этап первичной консолидации отчетности, осуществляемой в процессе объединения предприятий по методу приобретения. Разработка данной модели способствует совершенствованию процесса подготовки и составления консолидированной финансовой отчетности и позволяет обеспечить адекватной информацией управленческий аппарат группы предприятий для принятия взвешенных решений.

Ключевые слова: объединение предприятий, группа предприятий, материнское (холдинговое) предприятие, дочернее предприятие, консолидация отчетности, консолидированная финансовая отчетность, метод учета приобретенных, контроль.

ANNOTATION

The article deals with the peculiarities of the process of mergers. Based on the analysis of theoretical developments and practical experience the authors offered the model of consolidated financial statements, which highlighted the primary stage of consolidation, which is carried out in the process of a merger in case of purchasing. The development of this model contributes to the improvement of preparing consolidated financial statements as well as assists in providing top management with the reliable information for effective decision making.

Keywords: mergers, group of companies, parent (holding) company, subsidiary, consolidation of statements, consolidated financial statements, method of accounting for acquisition, control.

Постановка проблеми. Сучасні ринкові умови господарювання сприяють процесам придбання (об'єднання) підприємств та здійснення

фінансових інвестицій, у результаті яких відбувається встановлення контролю одним підприємством над діяльністю іншого підприємства та формується група підприємств. Здійснені операції на основі таких процесів знаходять своє відображення в консолідованій фінансовій звітності, яка, своєю чергою, слугує інформаційним забезпеченням при розробці та прийнятті обґрунтованих рішень для управління діяльністю контрольованих дочірніх підприємств та групою підприємств у цілому. У зв'язку з цим в умовах формування принципово нових вимог до інформатизації суспільства, надзвичайно актуальними виявилися питання щодо розробки та впровадження ефективної методики складання консолідованої фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток питань щодо методики складання консолідованої фінансової звітності зробили вітчизняні вчені: Я.В. Голубка, Р.С. Коршикова, В.М. Костюченко, В.П. Онищенко та ін. Узагальнені результати їх досліджень представлені в табл. 1.

Як бачимо, на основі аналізу праць науковців зазначена проблематика широко висвітлювалася і виступала предметом дискусій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявний науковий доробок, ціла низка питань все ж таки залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується насамперед визначення процесів, які є наслідками первинної консолідації звітності, виявлення особливостей відображення в консолідованій фінансовій звітності операцій, пов'язаних із придбанням інших підприємств та здійсненням фінансових інвестицій, розкриття порядку об'єднання підприємств згідно з вимогами П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» у зв'язку із внесеними змінами.

Мета статті полягає у розкритті особливостей здійснення процесу об'єднання підприємств та розробці моделі процесу формування консо-

лідованої фінансової звітності, в якій виділено етап первинної консолідації звітності, що здійснюється в процесі об'єднання підприємств за методом придбання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи, що консолідована фінансова звітність призначена відображати наслідки процесів об'єднання підприємств та здійснення фінансових інвестицій, для розробки ефективної методики складання консолідованої фінансової звітності вважаємо за доцільне також визначити особливості таких процесів.

До внесення змін станом на 01.07.2008 р. П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» визначало два види об'єднання підприємств – придбання та злиття, проте існуюча редакція даного нормативного документу передбачає, що об'єднання підприємств може відбуватися виключно шляхом придбання, П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» також не застосовується для обліку часток у спільних підприємствах.

Отже, змінене П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» трактує об'єднання підприємств та/або видів їх господарської діяльності як

об'єднання окремих підприємств та/або видів їх діяльності в одне підприємство з метою отримання доходів, зниження витрат або отримання економічних вигод іншим способом. Об'єднання може відбуватись шляхом приєднання одного підприємства до іншого, придбання всіх чистих активів (деяких чистих активів), прийняття зобов'язань чи придбання капіталу іншого підприємства з метою отримання контролю одним підприємством над чистими активами і діяльності іншого підприємства [7]. Відповідно, головна ознака, яка характеризує об'єднання підприємств шляхом придбання підприємств, – це отримання контролю, яке цим же нормативним документом визначається як вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства або підприємництва з метою отримання вигод від його діяльності. Тобто можна стверджувати, що в результаті такого об'єднання підприємств, як придбання, утворюється група підприємств, на основі діяльності якої формується консолідована фінансова звітність. Своєю чергою, консолідація звітності не є наслідком процесу реорганізації

Таблиця 1

Аналіз результатів досліджень науковців із питань процесу об'єднання підприємств та методики складання консолідованої фінансової звітності

Автор [джерело]	Результати досліджень	Виявлені проблеми
Я.В. Голубка [1, с. 26–30]	Автором запропоновано альтернативні підходи до складання консолідованої фінансової звітності на основі МСФЗ, а саме: метод повної консолідації, метод пропорційної консолідації та метод еквівалентної вартості.	Недоцільність застосування єдиного підходу до складання консолідованої фінансової звітності материнськими підприємствами з різною часткою статутного фонду у підконтрольних підприємствах, оскільки такий підхід не забезпечує інтереси часток меншості.
В.М. Костюченко [2, с. 34–41]	Розглянуто нову редакцію МСФЗ 27 «Консолідовані й окремі фінансові звіти», проаналізовано зміни, які внесені до стандарту, та їх можливий вплив на П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність». Розкрито основні коригування при консолідації.	Відсутність досліджень із питань фактичних змін МСФЗ 27 «Консолідовані й окремі фінансові звіти».
В.М. Костюченко [3, с. 73–75]	За допомогою робочої таблиці автором розглядається методика поетапної консолідації фінансових звітів юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.	Не знайшла відображення в П(С)БО проблема врахування внутрішньогрупових операцій при визначенні таких показників, як прибуток дочірнього підприємства, дохід від участі в капіталі дочірнього підприємства, частка більшості та частка меншості, питання визначення консолідованої суми податку на прибуток материнського підприємства та його дочірніх підприємств.
В.П. Онищенко [4, с. 22–29]	Автором запропоновано процедури виключення внутрішньогрупових прибутків (збитків) та розробка методики їх розподілу між статтями консолідованої фінансової звітності при елімінації результатів внутрішньогрупової реалізації товарів чи інших активів, які використовує покупець для виробництва власної готової продукції з наступним перепродажем її за межі групи.	Недостатньо приділено уваги проблемі внутрішньогрупової реалізації активів, які покупець використовує як сировину для виробництва власної готової продукції з наступним продажем такої продукції за межі групи. При складанні консолідованої фінансової звітності за наявності таких операцій постає питання розподілу внутрішньогрупового прибутку між залишками запасів та собівартістю реалізованої готової продукції.
Р. Коршикова [5, с. 60–74]	Розглянуто основні вимоги П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» та їх застосування в обліку суб'єктів господарювання.	Відсутність досліджень із питань розрахунку та відображення в обліку гудвілу згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств».
Р. Коршикова [6, с. 28–40]	Запропоновано загальну методику складання консолідованої фінансової звітності за умов створення групи підприємств шляхом придбання.	Не розроблена загальна методика складання консолідованої фінансової звітності за умов створення групи підприємств шляхом придбання.

(злиття) підприємств, за яким не відбувається утворення групи підприємств.

Процес придбання підприємств має свої особливості відображення в обліку та консолідованій фінансовій звітності:

- оцінка активів та зобов'язань здійснюється за справедливою вартістю;
- операція з придбання відображається як здійснення фінансових інвестицій;
- в окремих випадках виникає гудвіл при консолідації.

Український дослідник Р.С. Коршикова стверджує, що в результаті коригування П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» змінилася загальна методика обліку операції об'єднання та змінилися підходи до первісного визначення та подальшого обліку таких показників, як гудвіл, негативний гудвіл та частка меншості [8, с. 61].

Таким чином, вважаємо, що необхідно розкрити особливості здійснення процесу об'єднання підприємств на основі діючого методу придбання (рис. 1).

Отже, у зв'язку із скасуванням методу об'єднання інтересів, можна застосовувати лише метод придбання, що покладений в основу процедури консолідації звітності. Щодо зміни підходів до первісного визначення та подальшого обліку таких показників, як гудвіл, негативний гудвіл та частка меншості, слід зазначити, що після первісного визначення гудвіл уже не підлягає амортизації, а має лише оцінюватися на наявність ознак можливого зменшення його корисності.

Негативний гудвіл як окремий об'єкт обліку та стаття звітності більше не визнається: якщо на дату придбання (або на дату обміну) вартість частки покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань об'єкта придбання перевищує сукупність витрат на об'єднання підприємств (або видів їх господарської діяльності), то суму перевищення необхідно відразу включати до складу доходів у періоді об'єднання.

Оцінка частки меншості має здійснюватися на основі справедливої, а не балансової вартості тієї частки чистих активів дочірнього підприємства, що належить материнському підприємству.

Загалом, процес об'єднання підприємств шляхом придбання відноситься до початкового етапу консолідації, а точніше до первинної консолідації звітності, результатом якої є консолідована фінансова звітність на дату придбання. Так, О.А. Шаповал стверджує, що первинна консолідація виникає при складанні вперше консолідованої фінансової звітності і пов'язана з придбанням підприємств [9, с. 29–37]. Відповідно, метод придбання вважа-

ється методом первинної консолідації, який передбачає здійснення оцінки вартості об'єднання і розподіл на дату придбання (дату одержання контролю) вартості об'єднання на придбані активи, зобов'язання та умовні зобов'язання. Вартість об'єднання відображається в окремій фінансовій звітності материнського підприємства як фінансова інвестиція в об'єкт придбання, яка дорівнює сумі грошових коштів та їх еквівалентів, сплачених за придбані акції (частки капіталу), а саме скільки коштує материнському підприємству здобуття права контролю завдяки придбанню прав голосу.

Наступним процесом, що впливає на формування консолідованої фінансової звітності, є процес здійснення довгострокових фінансових інвестицій, проте лише тих, які забезпечують інвестору контроль над інвестованим підприємством. На думку І.Л. Томашевської, «операцію придбання підприємства слід відрізнити від інвестиції в підприємство... Основна відмінність між придбанням підприємств та здійсненням фінансових інвестицій полягає в установленні контролю [10, с. 27, 31].

Визначимо порядок встановлення контролю в процесі здійснення довгострокових інвестицій [11, с. 416] (табл. 2).

Отже, консолідація та методи, які використовуються для обліку інвестицій, залежать від рів-

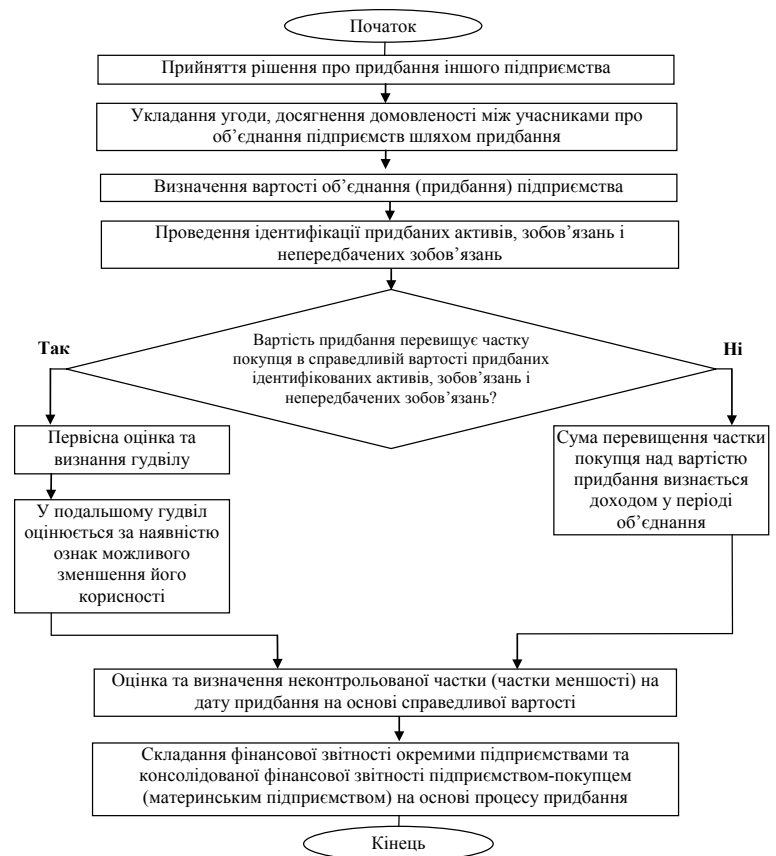

Рис. 1. Алгоритмічна модель процесу об'єднання підприємств за методом придбання, згідно з вимогами П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств»

Джерело: власна розробка автора

ня впливу або контролю, які інвестор може здійснювати над об'єктом інвестування. Відповідно, інвестиція, що забезпечує контроль, – це інвестиція, яка дає можливість інвестору управляти фінансовою і операційною політикою об'єкта інвестицій із метою отримання вигоди від його діяльності. Зазвичай вважається, що контроль має місце у випадку, якщо підприємство, що здійснює інвестиції, володіє більше 50% акцій із правом голосу підприємства, в яке здійснюються інвестиції. Підприємство, що здійснює інвестицію, називається материнським, а підприємство, в яке інвестують, – дочірнім.

Таблиця 2
Методика обліку довгострокових інвестицій в акції відповідно до МСФЗ

Вид	Критерій	Володіння, %	Представлення у звітності
Інвестиції в цінні папери підприємства	Суттєвий вплив відсутній	Менше 20%	За собівартістю або справедливою вартістю
Залежні підприємства	Суттєвий вплив	20%–50%	За методом участі в капіталі
Дочірні підприємства	Контроль	Більше 50% голосуючих акцій	Консолідація

Іноді необхідну кількість голосів для встановлення контролю над підприємством можна отримати не тільки при придбанні певного відсотку акцій визначеного підприємства, а й через фінансові інвестиції в інші пов'язані підприємства.

В Україні процес здійснення фінансових інвестицій регулюється окремим П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», що визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про фінансові інвестиції. Так, процес здійснення фінансових інвестицій для отримання контролю над діяльністю іншого підприємства має характерні особливості відображення в обліку та консолідованій фінансовій звітності, а саме: статутний капітал підприємства-інвестора не змінюється, виникнення гудвілу не відбувається та витрати, пов'язані з таким процесом, включаються до вартості придбаних фінансових інвестицій.

Висновки. Проведені дослідження показують, що розроблена модель процесу формування консолідованої фінансової звітності, у межах

якої виділено етап первинної консолідації звітності, сприяє вдосконаленню методики формування і контролю такої звітності. Дана систематизація позитивно впливає на забезпеченість достовірною обліковою інформацією управлінського апарату групи підприємств та дає змогу розширити можливості використання такої інформації для ефективного управління дочірніми підприємствами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голубка Я.В. Облік та аудит фінансових інвестицій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Я.В. Голубка. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
2. Костюченко В.М. Консолідовані фінансові звіти: порядок складання за МСФЗ і П(С)БО / В.М. Костюченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 6. – С. 34–41.
3. Костюченко В.М. Методичні аспекти консолідації фінансової звітності / В.М. Костюченко // Регіональні перспективи. – 2003. – № 2–3. – С. 73–75.
4. Онищенко В.П. Розподіл внутрішньгрупового прибутку при консолідації фінансових звітів / В.П. Онищенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 5. – С. 22–29.
5. Коршикова Р.С. Об'єднання підприємств: сутність та методи відображення в обліку і звітності / Р.С. Коршикова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 5. – С. 60–74.
6. Коршикова Р.С. Консолідована фінансова звітність: призначення та методика складання / Р.С. Коршикова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 7. – С. 28–40.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене Наказом МФУ від 07.07.1999 р. № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0499-99>.
8. Коршикова Р.С. Подальше вдосконалення вимог П(С)БО України щодо обліку об'єднання підприємств / Р.С. Коршикова // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Роль і місце бухгалтерського обліку, контролю й аналізу в розвитку економічної науки та практики». – К.: КНЕУ, 2010. – 568 с. – С. 60–62.
9. Шаповал О.А. Консолидированная отчетность: особенности ее составления / О.А. Шаповал // Международный бухгалтерский учет. – 2005. – № 1. – С. 29–37.
10. Томашевська І.Л. Бухгалтерський облік та контроль операцій із придбання підприємств переробної промисловості: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 / І.Л. Томашевська. – Житомир, 2009. – 176 с.
11. Грэй С.Дж. Финансовый учет: глобальный подход: [учеб.-метод. пособ.] / С.Дж. Грэй, Б.Е. Нидлз; пер. с англ. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 614 с.